

ARKKITEHDIN MELANKOLIA

PROLOGI

Arkkitehti Gustaf Strengell (1878–1937) oli sukupolvensa johtavia kriitikkoja ja teoreetikkoja, joka erityisesti 1930-luvulla arvioi ja visioi Helsingin arkkitehtuuria ja kaupunkikuvaa. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Strengell työskenteli myös käytännön arkkitehtina ja sisustajana. Yhdessä Sigurd Frosteruksen kanssa hän suunnitteli vuonna 1904 kaikkien helsinkiläisten tunteman Villa Nissenin eli Tamminiemen, nykyisen Urho Kekkosen museon Meilahdessa.¹

Strengell oli kulttuurin moniottelija, jolla oli suuri vaikutus suomalaisen modernismin kehitykseen 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien aikana. Hän oli arkkitehti, muotoilija, kriitikko, kirjailija ja museonjohtaja. Hän toimi sekä Suomen taideteollisuusyhdistyksen museon että Suomen Taideyhdistyksen gallerian intendentinä 1910-luvulla. Uraa uurtavassa kirjoituksessaan *Nya skönhetsvärden* vuodelta 1901 hän määritteli kauneuden tarkoituksenmukaisuutena. Lähtökohdiltaan Strengell olikin rationalisti, jonka työ kriitikkona huipentui Alvar Aallon funktionalistisen arkkitehtuurin loistavina tulkintoina 1930-luvulla.

Kirjassaan *Istanbul* Orhan Pamuk kertoo kirjailijoista kuten Ahmet Rasimista ja Namik Kemalista, jotka olivat hänen mie-

lestään vahvasti vaikuttaneet kaupungin henkeen. Rasim oli lehtimies ja kolumnisti, jolle kirjoittaminen oli ”leipätyötä”. Hän oli katuelämän tarkkailija ja huvittunut arvioija. Varhaisempi Kemal oli kaupunkikirjeiden uranuurtaja, joka sai ”lukijat tuntemaan, että he muodostivat oman intiimin Istanbul-yhteisönsä”.²

Omalla tavallaan Strengelliä voidaan pitää yhtenä Helsingin elämänmuodon kirjailijana. Erityisesti 1930-luvun sanomalehtikirjoituksissaan hän onnistui sekä tavoittamaan kaupungin hengen että luomaan sitä. Strengellin kirjoituksissa arkkitehtuuri ja maisema olivat luonnollisesti keskeisessä asemassa, mutta samalla tekstissä väreili myös elämänfilosofinen tunne. Nokkelista sanaleikeistään huolimatta Strengellin 1930-luvun kirjoitukset olivat usein melankolisia. Kehityksen suunta ei ehkä sittenkään vakuuttanut vanhenevaa modernistia. Hän kaipasi pois liikenteen hälystä lehtipuiden varjoon huojentamaan mieltään ja vaati että tällaisia intiimejä keitaita kaupungin oli voitava tarjota asukkaalleen.

Surusta Strengell ei juuri puhu suoraan kirjoituksissaan, vaan kyse on pikemminkin tunnelmasta ja taustan sävyistä. Häntä nuorempi kirjailija Mika Waltari puolestaan painotti Helsingin surumielisyyttä esi-

merkiksi 1930-luvun romaanissaan *Surun ja ilon kaupunki*.³ Myös Pamuk ja hänen edeltäjänsä pitivät surumielisyyttä Istanbulin tunnuspiirteenä. *Istanbul*-kirjan motto- n kuuluukin Rasimin oivallus: ”Maiseman kauneus piilee sen surussa.”⁴

1920-LUVUN TRILOGIA

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Strengell luopui toimistaan käytännön arkkitehtina ja museoiden johtajana. Hän suuntautui lehtityöhön, mainontaan ja kirjasuunnitelmiansa toteuttamiseen. Hän julkaisi 1920-luvulla kolme yleistajuista arkkitehtuuria ja sisustusta koskevaa teosta. Strengell kirjoitti ruotsiksi, mutta kirjat ilmestyivät lähes viipeettä myös suomeksi. *Kaupunki taideluomana* 1923, *Koti taideluomana* 1923 ja *Rakennus taideluomana* 1929 olivat tunnettu trilogia, jolla oli suuri vaikutus suomalaisen arkkitehtuurikäsitukseen ja sisustusmakuun.⁵

Kaupunki taideluomana oli pohjoismaisen klassismin ohjelmanjulistus, jossa Strengell irtisanoutui nuoruutensa jyrkäästä rationalismista. Kun hän vuonna 1904 Helsingin rautatieasemakilpailun tulosta arvostellessaan puolusti kone-estetiikkaa ja vaati historian ja arkeologian hylkäämistä arkkitehtuurissa, niin 1920-luvulla hän päinvastoin korosti kaupungin historiallisten arvojen merkitystä. Strengell edellytti, että uudet rakennukset tuli sopeuttaa vanhaan rakennuskantaan, jotta harmoninen kaupunkikuva voisi toteutua. Yhteiset arvot olivat hänestä kaupunkirakentamisen lähtökohta itsekkään individualismin sijasta. Helsingin monet korttelit erityisesti Etu-Töölössä ja Kalliiossakin saivat muotonsa 1920-luvun klassismin hengessä.

Kaupunki taideluoma -kirjassaan, joka keskittyi keskiajan ja 1600- ja 1700-lukujen kaupunkiarkkitehtuuriin, Strengell otti kantaa myös Helsingin arkkitehtuuriin tosin lähinnä vain kuvateksteissä. Arkkitehtuuri Eteläsataman suunnalta silloiselle Vanhalle Seurahuoneelle eli nykyiselle Kaupungintalolle ja Nikolain kirkolle oli Strengellin mie-

lestä empiren henkeen yhtenäistä kaupunkikuvaavaksi tosin ”jäykkää, mutta vielä aitoa kauneutta”. Kriittisemmin hän suhtautui Senaatintorin suureen mittakaavaan, sillä hän uskoi, että monumentaalinen vaikutelma olisi voitu saavuttaa ”puhtaasti rakennustaitteellisin keinoin”. Hänestä oli ongelma, että Nikolain kirkkoa ei ole käytetty tehokkaasti minkään kadunpäädyn taustana. Hän oli varma, että tällaista mahdollisuutta ei olisi barokkiaikana laiminlyöty.⁶

Yliopiston ja Yliopiston Kirjaston julkisivuratkaisuista, kun katsotaan Senaatintorilta pohjoiseen, Strengell antoi varaukse- tonta tunnustusta Carl Engelille: ”Huomaa etualarakennusten rauhallinen vaakasuora kattolistan viiva, jota maaston noususta huolimatta kirjaston attika seuraa ja jatkaa. Sellaisesta näennäisesti vähäpätöisestä yksityiskohdasta näkee mestarin otteen.”⁷

Koti taideluomana yhdisti modernia väriteoriaa ja sommitteluoppia pääasiassa 1920-luvun klassismin hengessä sisustettujen yksityisasuntojen paikoin seikkaperäiseen analyysiin. Strengellin Loviisan koti toimi kokeellisena esimerkkinä. Arkkitehdin kunnianhimoisena tavoitteena oli johdattaa sinfonisen sisustamisen idea, joka tarjosi interiöörin keskeisten aiheiden variaation ja kehittelyn menetelmän. Ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan järkytykset ja traumat Strengell tuntui torjuvan sisustamisen finenssein. Kodin täydellisyys muodostui hallitsevamman ja surullisen ulkomaailman eskapistiseksi vastakohdaksi.

Rakennus taideluomana oli Strengellin esteettisten maailmankatsomusten montaa- si, jossa hänen elämänsä eri vaiheiden filosofiat rinnastuivat. Jean Marie Gyaun dynaamisessa kone-estetiikassa kiteytyi Strengellin nuoruuden optimismi, kun Oswald Spenglerin *Untergang* symboloi arkkitehdin ensimmäisen maailmansodan järkeistä pessimismistä. Le Corbusierin *Vers une architecture* -kirjan teemojen esittely montaa- sin kolmantena tekijänä oli Strengellin nostama kysymys uuden rationalismin mahdollisuu- desta. Vastausta hän ei halunnut antaa, vaan pikemminkin osoittaa erilaisten aihoiden ja

suuntausten läsnäolon ajassa. Länsimaisen sivilisaation rappion vääjäämättömyys oli kuitenkin hänestä vetovoimainen jos kyseenalainenkin visio.

LIKENNETYRANNIAN ALKU

Helsingin arkkitehtuurista ja miljööstä Strengell kirjoitti kymmeniä artikkeleita 1930-luvulla. Hän kiinnitti huomiota – usein edelleen ajankohtaisella tavalla – autoistuvaan pääkaupunkiin, puistoihin ja rantoihin. Hän arvioi Erottajaa, Esplanadia, Hietalahtea, Siltasaarta ja monia yksittäisiä rakennuksia, kuten Mikael Agricolan kirkkoa ja Yliopiston päärakennuksen laajennusta.

Helsinki eli Strengellin mielestä jo vuonna 1935 ”liikennetyrannian” ikeessä, kun bensiinikäyttöisestä ajoneuvosta oli tullut uusi jumala. Kesäiset kaupunkikävelyt olivat uhattuna. ”Puuistutuksia tuhotaan, rauhallisia kävelyteitä muutetaan levottomiksi liikenneväyliksi. Liikenteen sanotaan vaativan tätä”, arkkitehti moittii. Vain muutama vuosikymmen sitten flanööri oli hänestä aikalaistyyppi, mutta enää tätä ei valitettavasti arvostettu, kun ”kaduillamme kuten maanteillämme vallitsee terrori”. Jalankulkijan oli parempi olla haaveilematta ja liikkua tarkkaavaisena nopeasti. Strengell ei pitänyt raitiovaunua enää ajanmukaisena välineenä kaupunkikeskustan liikenneongelmien ratkaisemisessa. Polttomootorilla käyvä bussi oli ottanut senkin paikan ja raideliikenne kuului laitamille. Le Corbusierin ajatuksia katutilan eriyttämiseksi raskaalle ja kevyelle liikenteelle Strengell tervehti uteliaan innostuneena.⁸

PUISTOT

Strengell vaati kaupungin puistojen vaalimista ja uusien perustamista. Hän kirjoitti innoittuneena Vanhan kirkon, Esplanadin ja Tähtitornin puistoista. Vanhan kirkon puisto oli Strengellin mielestä ehkä Helsingin kaunein, ja sen erikoisuutena oli, että se oli syntynyt oikeastaan itsestään. ”Esplanadin myötä sai uusi, Ehrenströmin

ja Engelin Helsinki upeimman ja huomiota herättävimmän viheralueen”, Strengell arvioi. ”Mitä olisikaan Helsinki ilman Tähtitorninmäenpuistoa”, hän kysyy. Siitä suuri ansio kuului hänen mielestään kaupunginpuutarhuri Svante Olssonille, jonka nimen Strengell olikin valmis nostamaan Carl Engelin ja Johan Ehrenströmin rinnalle.⁹

Kaisaniemen puisto näyttää olleen alusta lähtien murheen ryyni, ”varoittava esimerkki”. Puiston luonne oli hänestä ymmärretty väärin, kun se läpäistiin ranskalaiseen tyyliin melko suoraviivaisesti valtäväylällä. Seurauksena oli, ettei puistossa oleskeltu, vaan sen läpi kiirehdedettiin. Strengell arvosti englantilaisen puiston vehmaita katveja ja runollista oikullisuutta. ”Kaisaniemestä ovat topeliaanisen ajan soreat metsänneidot lopullisesti paenneet, ja betonialtaan surullisessa paljussa ei viihdy sitten yksikään leikillinen vesinympi”, hän valittaa.¹⁰

Helsingin merellinen sijainti vähensi suurten puistojen tai ”keuhkojen” tarvetta kaupungissa, mutta siitä huolimatta Strengell piti välttämättömänä keskuspuiston rakentamista Töölönlahden alueelle. ”Virkestyspuiston” tuli hänestä olla niin suuri, että siellä unohtuu ajatus kaupungista. Hänestä puistossa piti olla paljon lehtipuita, sillä juuri niillä oli rauhoittava vaikutus. Hän kannatti ajatusta, että Töölönlahti täytettäisiin osittain ja että siitä tehtäisiin pitkä ja kapea serpentiinjärvi. Se oli Eliel Saarisen ja P. E. Blomstedtin ehdotusten pohjalta syntynyt synteesi englantilaisen romantiikan hengessä. Myös Siltasaaren länsiosiin Strengell toivoi laajaa puistoa P. E. Blomstedtin ehdotusten innoittamana.¹¹

RANNAT

Strengellin mielestä Helsingin rantojen järjestelmällinen täyttäminen oli ajattelematonta ja tuhoisaa, sillä näin menetimme suurenmoisia ympäristöarvoja, kun ”viimeiset luodot leivotaan betoniin ja kivireunukseen”. Esimerkiksi Kaivopuiston rannan monet kivimuurit olivat hänestä harkitsemattomia, ja Merisatamassa sama tyyli jat-

kui vain ”brutaalimpana”. Arkkitehti tosin myönsi, että yksi Helsingin rakentamisen pääperiaatteita sitten 1800-luvun alun on ollut lahtien täyttäminen.

Viime vuosikymmeninä rantojen kuntoon on panostettu Helsingissä. Silti ihmetyttää, kuinka helposti rantapuisto voi

muuttua varastoalueeksi tai joutomaaksi. Eikä kysymys luonnontilaisista rantakais-taleista kantakaupungissa liene muuttunut paremmaksi sitten Strengellin päivien. ”Ehkä tulee vielä aika, kun Helsingissä surraan kaikkien luonnonrantojen pilaamista”, arkkitehti aavistelee.¹²

viitteet

1. Sarje, Kimmo: Gustaf Strengell, *Suomen kansallisbiografia* 9, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007, 348–350.
2. Pamuk, Orhan: *Istanbul*, suomennos Tuula Kojo, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 2006, 188.
3. Waltari, Mika: *Surun ja ilon kaupunki*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki, 1936.
4. Pamuk 2006, 9.
5. Strengell, Gustaf: *Staden som konstverk. En inblick i historisk stadsbyggnadskonst*, Holger Schildts Förlagsaktiebolag, Helsingfors, 1922 & Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1922. Strengell, Gustaf: *Kaupunki taideluomana. Silmäys historialliseen kaupunkirakennustaiteeseen*, suomentanut Salme Setälä, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 1923a. Strengell, Gustaf: *Hemmet som konstverk. En framställning av inredningskonstens grundprinciper*, Holger Schildts Förlagsaktiebolag, Helsingfors, 1923b. Strengell, Gustaf: *Koti taideluomana. Esitys sisustustaiteen alkuperusteista*, suomentanut Salme Setälä, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 1923c. Strengell, Gustaf: *Byggnaden som konstverk. En skissering av arkitekturens uttrycksmedel*, Holger Schildts Förlagsaktiebolag, Helsingfors, 1928. Strengell, Gustaf: *Rakennus taideluomana. Luonnon arkkitehtuurin ilmaisukeinoista*, suomennos Salme Setälä, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 1929.
6. Strengell, Gustaf 1923a, 233–234.
7. Strengell 1923a, 237.
8. Strengell, Gustaf: Trafikyrranniet, *Svenska Pressen* 9.3.1935.
9. Strengell, Gustaf: Helsingfors parker och trafiken, *Svenska Pressen* 23.3.1935.
10. Strengell, 23.3.1935.
11. Strengell, Gustaf: Keskuspuisto Helsinkiin, *Helsingin Sanomat* 19.9.1936.
12. Yellon alias Strengell, Gustaf: Varför bruka våld på våra naturliga havsstränder? De sista klipporna bakas in i betong och stenskonig, *Svenska Pressen*, 23.6.1936.